Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ХРИПУН ДАР'Я МИКОЛАЇВНА

УДК 37(092)(47)+376.33

ПЕДАГОГІЧНА ТА НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ ДМИТРОВИЧА СИПОВСЬКОГО (1844–1895 рр.)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Хоменко Людмила Володимирівна,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Савченко Наталія Сергіївна,
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
професор кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту.

кандидат педагогічних наук, професор
Пантюк Тетяна Ігорівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти.

Захист відбудеться «16» березня 2017 р. о 14^{00} годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

Автореферат розіслано «15» лютого 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради І. П. Рогальська-Яблонська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні державотворчі процеси, що відбуваються в Україні, спонукають до докорінних змін у галузі освіти, застосування нових підходів до визначення змісту навчання та виховання. Успішній модернізації системи українського шкільництва сприяє науково-теоретичне обґрунтування інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, а також ретельне вивчення, об'єктивна оцінка, творче осмислення та впровадження в практику кращих надбань української педагогічної думки. Успіху в цьому процесі сприяє можливість включення до наукового обігу забутих, замовчуваних імен вітчизняних педагогів, творча спадщина яких містить просвітницькі, виховні і дидактичні ідеї, які можуть поповнити історію теорії і практики виховання та навчання, національної освіти і шкільництва. Особливо це стосується діячів другої половини XIX ст., творча спадщина яких довгий час перебувала поза межами наукового обігу.

Актуалізація вивчення діяльності і творчості педагогів, які працювали в означений період, зумовлена ще й тим, що із представниками цієї епохи пов'язують початок розвитку сучасної національної педагогічної думки. Серед них чільне місце належить Василю Дмитровичу Сиповському (1844–1895) – педагогу, науковцю, історику та редактору, постать якого залишається малодослідженою, а тому і маловідомою, хоча поряд з іншими видатними педагогами-гуманістами заслуговує на визнання.

Звернення до постаті В. Сиповського зумовлене потребою вивчення його поглядів та ідей щодо вдосконалення організації, змісту навчально-виховного процесу в середніх навчальних закладах, оцінки його фундаментальних праць, а також визначення ролі в розв'язанні питань жіночої освіти та просвітництва народу загалом у другій половині XIX ст. Зазначене вмотивовує важливість вивчення педагогічної спадщини вченого, з'ясування внеску науковця у становлення та розвиток вітчизняної педагогічної науки і практики, визначення впливу його ідей на подальший розвиток освітньої справи в Україні.

Історіографічний аналіз показав, що на різних етапах розвитку педагогічної науки мали місце спроби дослідити творчу спадщину В. Сиповського. За життя ім'я

вченого згадується тільки в окремих роботах (М. Захарченко, С. Фруг та ін.). Короткі відомості про його життя і творчість подано в енциклопедичних довідниках різних років, зокрема, таких, як: «Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона» (1901), «Большая биографическая энциклопедия» (2009), А. Кобак «Исторические кладбища Санкт-Петербурга» (2009) та ін. На початку XX ст. видано літературно-біографічний нарис «Избранные педагогические сочинения В. Д. Сиповского» (1911). На сторінках журналів «Женское образование», «Образование», «Русская школа» вміщено статті, присвячені особистості та педагогічній діяльності В. Сиповського, надруковані після його смерті (некрологи, що були досить популярними в тогочасній публіцистиці), авторами яких були колеги, друзі, колишні його учні: А. Бардовський, Я. Гуревич, М. Лаговський, Н. Леонтьєва, В. Острогорський, О. Острогорський, М. Позняков, А. Степович та ін.

До кола досліджень науковців радянської доби належать праці А. Басової, Ш. Ганеліна та ін. Однак виявлено, що в їхніх роботах діяльність В. Сиповського об'єктивно не аналізувалася.

Значний інтерес становлять наукові розвідки сучасних дослідників, а саме: І. Заболотна зосереджує увагу на поглядах В. Сиповського щодо дотримання дисципліни в школі; у працях Д. Заварицького згадується ім'я В. Сиповського як директора Санкт-Петербурзького училища глухонімих; Л. Хоменко (Войтова) характеризує просвітницько-педагогічну діяльність Санкт-Петербурзького Комітету грамотності (1861–1895 рр.), активним учасником якого був В. Сиповський; наукові праці М. Смольніцької, Л. Березівської та О. Шевчук висвітлюють діяльність інноваційного навчально-виховного закладу – Колегії Павла Галагана, де протягом 1871–1874 рр. працював видатний педагог. Історіографічний аналіз літератури засвідчує відсутність цілісного дослідження педагогічної складової творчої спадщини вченого, недостатньо вивчено та представлено його внесок у розвиток української педагогічної думки.

Актуальність феномену педагогічної персоналії В. Сиповського, прогалини у висвітленні його педагогічної спадщини, значення його діяльності для вітчизняної історії педагогіки зумовили вибір теми наукового дослідження – «**Педагогічна та науково-просвітницька спадщина Василя Дмитровича Сиповського (1844–1895 рр.)**».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження є складовою наукової теми кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи «Актуальні проблеми історико-педагогічного знання» (державний реєстраційний номер 0111U009198) та держбюджетної теми «Педагогічно-просвітницька діяльність громадських організацій України (друга половина XIX – початок XX ст.)» (державний реєстраційний номер 0113U000331) Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування МОН України та НАПН України при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 3 від 28.10.2013 р.) та узгоджено на засіданні Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в Україні (протокол № 9 від 26.11.2013 р.).

Мета дослідження полягає у здійсненні цілісного історико-педагогічного дослідження педагогічної та науково-просвітницької спадщини Василя Дмитровича Сиповського в контексті розвитку вітчизняної освіти другої половини XIX ст. та з'ясуванні актуальності його педагогічних ідей для модернізації освіти сучасної України.

Відповідно до теми та мети дослідження визначено такі **завдання:**

1. Здійснити історіографічний аналіз проблеми і джерельної бази дослідження.
2. Обґрунтувати періодизацію педагогічної та науково-просвітницької спадщини В. Сиповського.
3. Розкрити загальнопедагогічні погляди та проаналізувати освітньо-виховні ідеї у педагогічній спадщині вченого.
4. Розкрити наукові погляди В. Сиповського на викладання історії в школі та схарактеризувати напрями його просвітницької діяльності.

Об'єкт дослідження – українська педагогічна думка ІІ половини ХХ століття.

Предмет дослідження – ідеї педагогічної та науково-просвітницької спадщини Василя Дмитровича Сиповського (1844–1895 рр.).

У процесі історико-педагогічного дослідження використано такі **методи**:

– *теоретичний та історико-логічний аналіз, синтез, систематизацію і класифікацію* архівних джерел та літератури з досліджуваної проблеми – для узагальнення історичних фактів, визначення структури і сутності досліджуваної проблеми;

– *ретроспективний аналіз*, за допомогою якого здійснено відбір фактологічного матеріалу з метою встановити об'єктивну картину життєдіяльності, виокремити реальні від суб'єктивних відомостей про життя і педагогічну діяльність В. Сиповського;

– *персоналістично-біографічний* – необхідний для аналізу життєвого шляху В. Сиповського з огляду на індивідуальну самобутність педагога, розуміння ним проблем формування національної освіти у контексті історико-соціальної зумовленості; для з'ясування ролі окремих громадських, культурно-освітніх діячів у становленні В. Сиповського як педагога-просвітника;

– *хронологічно-системний* для здійснення періодизації педагогічної та науково-просвітницької спадщини вченого в динаміці, змінах і часовій послідовності;

– *проблемно-генетичний* для здійснення ретроспективного вивчення спадщини В. Сиповського з метою реконструкції його педагогічних поглядів та ідей;

– *аксіологічний* – для оцінки змісту педагогічної та науково-просвітницької спадщини В. Сиповського.

Хронологічні межі дослідження охоплюють роки життя та діяльності В. Сиповського (1844–1895 рр.). *Нижня хронологічна межа* дослідження зумовлена датою народження майбутнього педагога. Роки його навчання у Ларинській гімназії та Санкт-Петербурзькому Імператорському університеті розпочали етап його становлення як педагога, вихователя, відомого науковця, редактора та видавця.

Верхня хронологічна межа – рік смерті ученого, який до кінця своїх днів був відданим служінню українському народу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що автором:

у*перше здійснено* всебічний аналіз педагогічної і науково-просвітницької спадщини В. Сиповського; обґрунтовано періодизацію педагогічної та науково-просвітницької діяльності педагога: перший період (1868–1871 рр.) – початок педагогічної та викладацької діяльності, у межах якого В. Сиповський розпочав трудитися на педагогічних теренах як викладач російської мови, словесності й історії у Другій Санкт-Петербурзькій гімназії, Маріїнській жіночій гімназії, Ларинській гімназії; другий період (1871–1874 рр.) – активна виховна та викладацька діяльність у Київській Колегії Павла Галагана та Київському Інституті шляхетних дівчат; третій період (1874–1885 рр.) – повернення до Санкт-Петербурга та інспекторська діяльність у Василеостровській гімназії, викладацька діяльність у Патріотичному інституті, а з 1876 р. – початок редакторства журналу «Женское образование», вихід статей, присвячених освіті жінок, початок роботи над фундаментальною працею «Родная Старина»; четвертий період (1885–1895 рр.) –

перебування на посаді директора Санкт-Петербурзького училища глухонімих, редакторська діяльність у журналі «Образование», друк загальнопедагогічних статей; *розкрито* загальнопедагогічні погляди В. Сиповського (реорганізація навчальних закладів відповідно до потреб суспільства; підготовка високопрофесійного вчителя; гуманне ставлення до учнів; співпраця сім'ї та школи; обов'язкова освіта жінок; використання у навчально-виховному процесі зарубіжного досвіду; позитивний виховний вплив педагогічного колективу на своїх вихованців; запровадження в освітніх установах принципів природовідповідності та народності; використання у навчально-виховному процесі теоретично розроблених і науково обґрунтованих методів навчання), освітньо-виховні ідеї у педагогічній спадщині, наукові погляди на викладання історії в школі (застосування в процесі навчання збірників історичних статей, удосконалення навчальних програм, уникнення «сухості» викладу історичного матеріалу в підручниках, використання у позакласному читанні ілюстрованих історичних творів, заохочення учнів до самостійного читання історичних романів та наукових статей, пробудження живого інтересу до вивчення не лише історії рідного краю, але й загальної історії); *схарактеризовано* напрями просвітницької діяльності вченого: *громадський* (спрямування на активну діяльність, мета якої – підвищення культурного й освітнього рівня життя суспільства); *публіцистичний* (здійснення науково-дослідної діяльності задля внесення змін у виховний та навчальний процес); *редакторський* (діяльність у журналах «Женское образование» (1876–1892 рр.) та «Образование» (1892–1895 рр.)); *видавничий* (видання історичної літератури для дітей);

уточнено дані про викладацьку, редакторську та видавничу діяльність В. Сиповского у періодичних виданнях у кінці XIX ст.;

подальшого розвитку набуло висвітлення внеску педагога у вивчення мови та історії, розв'язання проблеми освіти жінок у другій половині XIX ст., його редакторської діяльності в журналі «Женское образование», а також змісту фундаментальної праці науковця «Родная Старина».

До наукового обігу введено маловідомі та невідомі в Україні архівні документи, історичні факти, які дали змогу поглибити знання про педагогічну та науково-просвітницьку діяльність В. Сиповського.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що фактичний матеріал, основні положення та висновки дисертаційного дослідження сприятимуть збагаченню історико-педагогічного знання, усвідомленню й аналізу проблеми навчання і виховання дітей у педагогічній спадщині В. Сиповського, що необхідно для повного розуміння і цілісного відтворення особливостей розвитку педагогічної думки минулого й історії освіти. Матеріали дослідження можуть бути введені до змісту курсів педагогіки, історії педагогіки, історії України, курсів із проблем розвитку народної освіти, використовуватися при укладанні навчально-методичної літератури, у подальших наукових історико-педагогічних дослідженнях.

Джерельна база дослідження. Джерельну основу педагогічного дослідження становить історична, історико-педагогічна, педагогічна, методична література, творча спадщина В. Сиповського (праці, автобіографія, листування з колегами, друзями, учнями; публікації в періодичній пресі, рукописні праці). Фактологічний матеріал дисертації становлять:

– масові видання (довідково-бібліографічна література, періодичні видання, статті в журналах: «Педагогический Сборник» (1864–1918 рр.), «Петербургская газета» (1867–1917 рр.), «Новое время» (1868–1917 рр.), «Правительственный вестник» (1869–1918 рр.), «Семья и школа» (1871–1888 рр.), «Женское образование» (1876–1892 рр.), «Исторический Вестник» (1880–1917 рр.), «Петербургская жизнь» (1890–1905 рр.), «Русская школа» (1890–1917 рр.), «Мир Божий (1892–1906 рр.)», «Образование» (1892–1906 рр.) тощо);

– немасові (некрологи, присвячені В. Сиповському);

– історіографічні (педагогічна література, ретроспективні рецензії, дисертаційні дослідження, автореферати);

– документи і матеріали архівів (Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України): ф. № 442 – Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губерантора, ф. № 707 – Управління Київського навчального округу; Державний архів м. Києва: ф. № 185 – Київська колегія Павла Галагана; архів Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУ ім. В. І. Вернадського): ф. № 179 Степович Андронік Оникійович [1856–1935 рр.]; Центральний державний історичний архів Санкт-Петербурга (ЦГИА): ф. 14. Императорский Петроградский университет [1819–1918], ф. 142. Петроградская земская учительская школа [1872–1917], ф. 276. Петроградская Ларинская [четвертая] гимназия [1835–1918], ф. 316. Императорское Петроградское училище глухонемых Ведомства учреждений Императрицы Марии [1806–1917], ф. 414. Институт Имп. Марии в ведении учреждений Имп. Марии [г. Петроград] [1797–1918], ф. 918 Императорский женский педагогический институт [г. Петроград] [1860–1917]);

– матеріали фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Національної парламентської бібліотеки України, бібліотеки Російської академії наук, Російської національної бібліотеки, Фундаментальної бібліотеки імені Марії Федорівни, Музею Російського державного педагогічного університету імені О. Герцена, Наукової бібліотеки імені М. Горького.

Результати дослідницької роботи ***впроваджено*** у навчально-виховний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 64 від 16.06.2016 р.), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка № 636 від 24.06.2016 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 2243/01 від 08.09.2016 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01–28/2228 від 18.11.2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – «Развитие науки в XXI веке» (Харьков, 2015), «Актуальные проблемы психологии и педагогики в современном мире» (Москва, 2015), «Педагогика и психология: актуальные проблемы исследований на современном этапе» (Махачкала, 2016), «Проблеми та перспективи розвитку освіти» (Київ, 2016), «Актуальні проблеми розвитку світової науки» (Київ, 2016), «Актуальные проблемы в современной науке и пути их решения» (Москва, 2016); *всеукраїнських* – «Освіта

крізь призму мікроісторії: заклади освіти, особистості, навчальна література, листування» (Київ, 2015), «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти» (Кам'янець-Подільський, 2016); *на засіданнях кафедри* соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2013–2016 рр.).

Публікації. Результати дисертації висвітлено у 15 публікаціях автора, із яких: 7 статей відображають основні наукові результати (з них 2 – у зарубіжних періодичних наукових виданнях), 8 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (212 найменувань, із них – 33 архівних джерела), 23 додатків на 29 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 230 сторінок. Основний текст – 177 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, визначено хронологічні межі та схарактеризовано джерельну базу дослідження, відображено апробацію результатів дисертації, вміщено відомості про структуру та обсяг роботи.

У першому розділі – ***«Василь Сиповський – просвітник, громадський діяч і педагог»*** – здійснено аналіз історіографії проблеми та джерельної бази дослідження; визначено основні етапи педагогічної та науково-просвітницької діяльності педагога-просвітника; створено ретроспективний портрет Сиповського-викладача.

Історіографічний пошук показав, що впродовж кінця XIX – на початку XX ст. учені, культурні й освітні діячі давали оцінку різнобічної діяльності В. Сиповського.

У ході дослідження виділено 4 етапи в розвитку історіографії педагогічної та науково-просвітницької спадщини В. Сиповського:

1) перший етап (1868–1895 рр.) – прижиттєва історіографія, що переважно характеризується описовістю. Виявлено, що вчені, дослідники у межах цього періоду (М. Захарченко, С. Фруг та ін.) описували педагогічний шлях ученого, займалися упорядкуванням біографії В. Сиповського, аналізували його історичні дослідження. Цей період представлений переважно працями, що вийшли до ювілейних дат заснування навчальних закладів, де навчався та працював педагог;

2) другий етап (1895–1921 рр.) – історіографія дорадянського періоду (після смерті вченого у 1895 р.) – час, коли з'явилася значна кількість некрологів, аналіз яких давав повне уявлення про педагогічну спадщину, переконання і погляди В. Сиповського на освітню справу; пора активного ознайомлення громадськості із творчістю та науковою спадщиною В. Сиповського. Завдяки спогадам учнів, колег, друзів, рідних ученого (А. Бардовського, Я. Гуревича, М. Лаговського, Н. Леонтьєвої, В. Острогорського, О. Острогорського, М. Познякова та ін.) з'являються перші публікації про особистість Василя Дмитровича, метою яких було висвітлення моральних якостей ученого та опис цікавих епізодів його біографії, аналіз його науково-педагогічної роботи. Дослідниками підкреслено важливе значення постаті вченого як для вітчизняної, так і для зарубіжної історичної науки;

3) третій етап (1922–1990 рр.) – історіографія радянського періоду характеризується відсутністю окремих значних досліджень про постать та діяльність ученого, вивченням педагогічно-просвітницької діяльності В. Сиповського в контексті дослідження педагогічної науки та історії вітчизняної школи в другій половині XX ст.;

4) четвертий етап (1991–2000 рр.) – історіографія незалежної України – характеризується пожвавленням інтересу до минулого та його яскравих представників. Зокрема, починається активне вивчення історії Київської Колегії Павла Галагана та видатних її викладачів, вивчення особистості В. Сиповського, його педагогічної та просвітницької діяльності (Л. Березівська, А. Литвин, М. Смольніцька, О. Шевчук та ін.).

Історіографічний аналіз наукової літератури на кожному етапі розвитку історико-педагогічної науки дав змогу констатувати значущість особистості В. Сиповського і актуальність його освітньо-виховних ідей у соціокультурних умовах другої половини XIX ст. У наукових працях О. Вахромєєвої, С. Ієрусалимської, О. Коломійцевої, В. Смєюхи розкрито редакторську і видавничу діяльність ученого, зокрема, його активну позицію щодо розвитку жіночої освіти. Незважаючи на науковий інтерес низки дослідників, діяльність В. Сиповського проаналізовано фрагментарно, дотично до вивчення педагогічних поглядів інших діячів та функціонування різних навчальних закладів.

З'ясовано, що переважна більшість джерел, які стосуються педагогічної та науково-просвітницької діяльності В. Сиповського, не опубліковані і зберігаються в архівних установах України та Росії. Науковий аналіз цих джерел сприяв встановленню окремих біографічних відомостей з життя і діяльності В. Сиповського, дослідженню напрямів педагогічної, просвітницької (видавнича, редакторська, ідейні переконання щодо освіти жінок) та наукової діяльності вченого, дозволив схарактеризувати його педагогічні погляди.

З урахуванням змін у діяльності та поглядах ученого визначено чотири основних періоди педагогічної та науково-просвітницької діяльності В. Сиповського:

– *перший період* (1868–1871 рр.) – початок педагогічної та викладацької діяльності (формування особистості педагога, закінчення університету, початок педагогічної діяльності у Другій Санкт-Петербурзькій гімназії, активна участь у педагогічних дискусіях щодо навчальних програм, викладання в Маріїнській жіночій та Ларинській гімназіях, вихід першої наукової праці «О преподавании истории в средних учебных заведениях» (1871 р.));

– *другий період* (1871–1874 рр.) – виховна та викладацька діяльність у Київській Колегії Павла Галагана (переїзд до Києва, робота у Колегії Павла Галагана, формування педагогічних поглядів, сумісництво у Київському Інституті шляхетних дівчат, опублікування другої історичної праці «Значение Петра Великого в истории русской школы» (1872 р.), звільнення з роботи);

– *третій період* (1874–1885 рр.) – повернення до Санкт-Петербурга та інспекторська діяльність у Василеостровській гімназії (робота у Патріотичному інституті, читання лекцій на Жіночих педагогічних курсах, активна участь у просвітницькому русі, початок редакторської діяльності в журналі «Женское образование», поява статей,

присвячених питанню жіночої освіти, друк фундаментальної праці «Родная старина», звільнення з Василеостровської гімназії);

– *четвертий період* (1885–1895 рр.) – перебування на посаді директора Санкт-Петербурзького училища глухонімих (призначення директором Петербурзького училища глухонімих, закордонні відрядження, редакторська діяльність у журналі «Образование», друкування ряду статей, участь у діяльності просвітницьких товариств).

Доведено, що спільною, характерною для всіх періодів життєвої та педагогічної діяльності рисою була велика працездатність і вимогливість В. Сиповського до себе та незмінне бажання сприяти покращенню долі жінки через розвиток жіночої освіти.

Дослідження наукової та архівної спадщини В. Сиповського дало можливість розкрити своєрідність його педагогічної (у другій Санкт-Петербурзькій гімназії, Маріїнській жіночій гімназії, Ларинській гімназії, Київському Інституті шляхетних дівчат, Патріотичному інституті), виховної (у Колегії Павла Галагана), інспекторської (у Василеостровській жіночій гімназії) та директорської діяльності (у Санкт-Петербурзькому училищі глухонімих), створити ретроспективний портрет В. Сиповського як вихователя й учителя, який став одним із перших, хто почав відстоювати необхідність освіти для жінок. Аналіз джерел показав, що В. Сиповський мав педагогічний талант, його уроки та лекції були глибоко наукові, матеріал викладався логічно, послідовно та підкріплювався конкретними фактами і подіями з архівного матеріалу.

У другому розділі – ***«Проблеми освіти і виховання у педагогічній спадщині Василя Сиповського»*** – розкрито загальнопедагогічні погляди та ідеї В. Сиповського, схарактеризовано навчальні та науково-педагогічні праці за авторством педагога. На основі аналізу великого педагогічного досвіду вченого розкрито педагогічні погляди, які не втратили значення для сучасної освіти.

У дослідженні встановлено, що постановка і вирішення проблем виховання та навчання дітей відбувалися під впливом суперечливої суспільно-політичної ситуації в Російській імперії другої половини XIX ст., складовою якої була й Україна. Відсутність належного розуміння сутності шкільної дисципліни в навчально-виховному процесі, неврахування індивідуальних особливостей кожного учня та догматично-схоластична система навчання загалом – усе це стимулювало розвиток передової педагогічної думки, яскравим представником якої був педагог-гуманіст В. Сиповський.

Аналіз спадщини В. Сиповського показав, що значну увагу він приділяв питанням дисципліни в школі. Свої погляди на дисципліну учнів у класі він постійно висвітлював на педагогічних конференціях, де порушувалися актуальні педагогічні проблеми. З'ясовано, що для поліпшення шкільної дисципліни В. Сиповський пропонував: ураховувати індивідуальні особливості учнів, подолати прірву між учителем та учнями, відмовитися від суворих шкільних правил, надати дисципліні виховного значення. Учитель повинен любити дітей, розуміти їхній особливий світ, психологію, інтереси, володіти своїм предметом, щоб зацікавити вихованців, уміти стримувати і керувати собою, подавати позитивний приклад. Педагог виступав проти вузького, однобічного виховання і не раз наголошував на важливості естетичного виховання, розвитку в учнів спостережливості, уваги, уяви,

прагнення до досконалості, критичного мислення, практичного застосування своїх знань. Тільки таким чином учнів можна привчити до порядку і дисципліни, адже надмірна строгість і вимогливість не завжди сприяють досягненню очікуваного результату. Аналіз праць В. Сиповського дозволив дійти висновку, що він багато уваги приділяв питанню дотримання дисципліни в інтернатах, де перебували діти, позбавлені батьківської любові, які потребували турботи і ще більшої уваги до себе, а не лише наглядацького контролю. Для покращення дисципліни в закритих навчальних закладах поступово почали впроваджувати ідеї В. Сиповського, а саме: організовувалися хори, гімназичні оркестри, заміські екскурсії, літературні читання та бесіди.

У ході аналізу педагогічних праць В. Сиповського схарактеризовано ідеї щодо вдосконалення організації і змісту навчального процесу в школі. Виявлено, що педагог був противником виставлення оцінок, які не могли свідчити ні про старанність, ні про знання учнів; критикував тогочасні хрестоматії, перевантажені науковими відомостями; письмові роботи вважав зайвою повинністю; виступав проти чіткого слідування навчальним програмам; засуджував багатопредметність; вороже ставився до заучування підручників і пропонував замінити їх короткими конспектами; негативно ставився до системи іспитів і письмових випробувань та пропонував замінити їх репетиціями. Загальні репетиції, на переконання педагога, можуть замінити іспит, оскільки на них опитують усіх учнів класу з усього курсу, без всякої офіційної урочистості і у звичній для дітей обстановці. В. Сиповський вважав, що школа є лише приготуванням до освіти, і її основне призначення – дати поштовх дітям до розумного, свідомого життя і до самовдосконалення; допомогти виробленню морального ідеалу, розумних принципів і розумового інтересу, що спонукали б до самоосвіти; розвинути інтерес до пізнання; привчити до розумової праці, критичного ставлення до побаченого і почутого тощо. Саме тому перед організаторами навчального процесу в школі постає головне завдання – вибрати з великого обсягу знань відповідний матеріал для всебічного розвитку розумових і моральних якостей дитини, виробити розумний спосіб навчання.

З’ясовано, що педагогічна спадщина В. Сиповського багата на цінні педагогічні ідеї з широкого кола проблем педагогічної науки, зокрема, досить цінними є поради педагога щодо вивчення навчальних предметів. У своїх працях педагог радив вивчати рідну мову, залучаючи казки, байки; при викладанні словесності більше читати художніх творів, завдяки чому мовлення дітей збагачується новими виразними словами і зворотами, вони набувають навичок зв’язано і послідовно відтворювати досить складні за змістом тексти. На уроках історії заохочувати до самостійного читання історичних творів, адже сухе заучування матеріалу, що поданий у підручнику, буде недовготривалим в пам’яті учнів. Завдання з математики слід спростити до практичних прикладів, при опановуванні природничих наук доцільно спостерігати за навколишнім світом.

У дослідженні з’ясовано, що В. Сиповський був прибічником освітніх прогулянок, під час яких вільні, невимушені бесіди з учителем занурювали дітей у світ незнання та сприяли розумовому розвитку учнів.

Установлено, що В. Сиповський виступав за розширення мережі і типів середніх навчальних закладів; наполягав на наданні учням можливості вибирати

тему для написання самостійної роботи, щоб вони вільно оповідати про те, що їх цікавить, а не давати стандартні теми, до яких дається схема викладу, оскільки саме це призводить до придушення оригінальності та самостійності думки учня. Особливу вагу надавав публічним лекціям як одному з кращих засобів поширення в суспільстві знань, адже живе мовлення лектора, на відміну від книги чи брошури, створює у слухачів більш сильне враження, призводить до розумового пожвавлення та викликає попит на книгу, у якій більш докладно висвітлено підняту проблему.

Виявлено, що провідну роль у навчально-виховному процесі В. Сиповський відводив учителю, чиї високі моральні якості мали стати яскравим прикладом для наслідування. На його думку, учитель повинен створити сприятливу атмосферу у взаєминах із учнями та мотивувати їх до саморозвитку і самовдосконалення. Особливу увагу В. Сиповський приділяв підготовці вчителя, у якій основним вважав практичне ознайомлення з педагогікою, випробування в особливій комісії у складі викладачів з обраного предмета. Видатний педагог надзвичайно переймався питанням залучення і підготовки талановитої молоді до педагогічної діяльності, шукав найбільш доцільні й дієві способи підготовки вчителів. Серед особливостей особистості вчителя акцентував на покликанні до вчительської професії, жвавому інтересі до знань дітей, здатності впливати на вихованців, володінні педагогічним тактом і знаннями, серйозному ставленні до предмета, бажанні передати свої знання учням, доброзичливому ставленні до дітей, хороших взаємин учителя з учнями і його сім'єю, ініціативності, обдарованості, чуйності, самостійності.

Дослідження показало, що В. Сиповський вимагав від учителів багатьох умінь, а саме: добирати з усього обсягу знань матеріал, необхідний для розвитку розумових і моральних здібностей; у звичайному середовищі і за середнього рівня здібностей учнів допомагати їм засвоїти предмет і вільно володіти здобутими знаннями; вміння поєднувати розумовий і моральний розвиток особистості; надавати учням живі знання, розворушити розумові інтереси, познайомити із зразковим мовленням вітчизняних письменників; проводити класні бесіди, екскурсії і прогулянки, що є важливим засобом поглиблення знань учнів, пробудження живих вражень, зближення з природою.

З'ясовано, що В. Сиповським було визначено умови, за яких учительська професія стане більш привабливою для молодого покоління: можливість усіх, хто бажає присвятити себе вчительській діяльності, здобути ґрунтовну підготовку (як теоретичну, так і практичну) до майбутньої професії; поліпшення умов праці (матеріальне становище, підвищення суспільного статусу вчителів, надання учителеві більшої свободи у виборі засобів і способів викладання); надання педагогічній справі живого інтересу, що досягається живим обміном думок, поглядів, шляхом взаємної критики, а тому необхідно не лише проведення вчительських з'їздів, педагогічних курсів, а й утворення постійних педагогічних товариств або зборів; теоретична і практична підготовка під керівництвом досвідчених педагогів; для успіху педагогічної справи і для залучення до неї обдарованих людей слід поліпшити службове і матеріальне становище викладачів і, особливо, вчителів сільських шкіл. На переконання В. Сиповського, не менш важливою умовою покращення ситуації в навчальних закладах є усунення

ворожнечі між школою і суспільством, наближення батьків до ситуацій, що відбуваються в школі.

У третьому розділі – ***«Науково-просвітницька діяльність Василя Сиповського»*** – схарактеризовано наукові погляди В. Сиповського на викладання історії в школі; проаналізовано проблеми жіночої освіти, порушені й висвітлені у діяльності вченого та редактора; показано внесок В. Сиповського у справу просвітництва.

У дослідженні з'ясовано, що науково-публіцистична та просвітницька діяльність В. Сиповського припадає на останню чверть XIX ст. – час і обставини, у яких він жив і працював, знайшли відображення в його наукових здобутках. З'ясовано, що В. Сиповський виступав за національну школу, яка мала б зацікавити учнів відомостями з вітчизняної історії, привчати до читання наукових та історичних творів. У педагогічній діяльності В. Сиповського важливим питанням було загальне покращення викладання історії, задля чого педагог пропонував: замінити чинні підручники на цікаві і доступні збірки художніх та історичних статей, привчати учнів до самоосвіти. Проблеми навчання історії у школі вчений убачав у непрофесійності викладання, недосконалості підручників з історії, які були перенасичені іменами, датами, науковими термінами; виклад носив абстрактний характер, не був упорядкований, що не сприяло пробудженню інтересу учнів до предмета. Наявність таких недоліків педагог пояснював, крім іншого, недосконалістю навчальних програм і підручників. Підручники, що переважають у школах, пристосовані до програм, спрямовують викладання історії виключно на зовнішню фактичну сторону; а вкрай обмежена кількість уроків історії ледве-ледве дає учням змогу впоратися з тим матеріалом, який пропонують підручники. За такого становища в учня не тільки не розвивається схильність до вивчення історії, а нерідко виникає антипатія до неї.

На уроках історії В. Сиповський багато приділяв уваги історії культури, навчав учнів бачити внутрішній світ подій, рекомендував для позакласного читання ілюстровані історичні романи. Перед викладачами історії педагог висував вимогу дотримуватися яскравої картинності у викладанні матеріалу, розвивати мову учнів, вміння самостійно аналізувати прочитане, робити висновки. З'ясовано, що найбільш ґрунтовною працею В. Сиповського дослідники вважають книгу зі слов'янської історії «Родная Старина» (з 1879 р.), яка є важливим і цінним внеском в навчально-історичну літературу і досі залишається історіографічним феноменом. При її написанні автор ставив за мету створити загальнодоступний посібник, у якому б яскраво і живо були представлені події минулого, особистості і внутрішнє життя предків, щоб книга була посередником між підручником і вчителем та науковими творами з історії, якнайповніше представляла факти, пов'язані між собою, з першоджерелами та ілюстраціями тощо.

У ході дослідження охарактеризовано основні праці вченого – популяризатора історичних знань: «Значение Петра Великого в истории русской школы» (1872 р.), «Родная Старина» (з 1879 р.), «Куликовская битва» (1880 р.), «Св. Равноапостольный князь Владимир и крещение Руси» (1888 р.), «О жизни и трудах педагога В. Я. Стоюнина» (після 1888 р.), «История Древней Греции» (1891 р.), «Историческая библиотека для учащихся» (1891 р.), «Сократ и його время»

(1894 р.), «Священная История» (б. д.), «Краткие рассказы из истории Ветхого Завета» (б. д.), «История Древней Еллады в рассказах и рисунках» (б. д.), «Самостоятельное чтение учащихся» (б. д.) тощо. Поява вищезгаданих праць була зумовлена прагненням В. Сиповського поліпшити засвоєння історичної науки завдяки уникненню системності, яка призводить до перевантаження пам'яті дітей. Перед написанням кожної з книг автор відшукував джерела, консультувався з науковцями-істориками, працював з художниками-ілюстраторами. Інформація, що вміщена на сторінках історичних творів, цікава й доступна для засвоєння, мотивує учнів до самостійного (або з допомогою вчителя) формулювання поглядів на події та висновків.

У дослідженні з'ясовано, що педагог-просвітник наголошував на необхідності освіти для жінок, що було запорукою їхньої самостійності та самодостатності, а також інтеграції у суспільство як повноправних і повноцінних громадян. Будучи прихильником жіночої освіти, В. Сиповський викладав історію у Маріїнській жіночій гімназії, Київському Інституті благородних дівиць, обіймав посаду інспектора Василеостровської жіночої гімназії та читав лекції на Жіночих педагогічних курсах у Петербурзі.

З'ясовано, що у другій половині XIX ст. суспільний інтерес до жіночого питання став причиною укладання спеціалізованих журналів, на сторінках яких висвітлювалися проблеми виховання та освіти жінок: «Журнал для воспитания», «Педагогический сборник», «Русский педагогичесий вестник», «Журнал для родителей и наставников», «Учитель», «Ясная Поляна». Зростання кількості жіночих гімназій стало причиною появи в 1872 р. журналу «Педагогический листок Санкт-Петербургских женских гимназий», а в 1876 р. журнал починає виходити під назвою «Женское образование» (1876–1892 рр.), редактором якого був В. Сиповський.

Аналіз статей, розміщених у журналі «Женское Образование», дав змогу з'ясувати, що його основне призначення – формування позитивної думки громадськості до жіночої освіти. На сторінках журналу обговорювалися проблеми початкової, середньої, а також можливості вищої жіночої освіти. У своїх публікаціях В. Сиповський зосереджував увагу на таких питаннях: становище жінки в суспільстві, формування жіночої освіти в країні, середня жіноча освіта, можливості вищої жіночої освіти, її перспективи, необхідність надання жінкам якісної освіти та її розширення, право жінок на працю, медичне навчання тощо. Своєю просвітницькою діяльністю В. Сиповський чимало посприяв створенню у читачів позитивної думки про необхідність якісної освіти для жінок і про допущення їх до університетів.

Встановлено, що великого значення редакція журналу надавала популяризації зарубіжного досвіду організації жіночої освіти, удосконаленню методів і прийомів навчання і виховання у жіночих навчальних закладах. Журнал мав значну кількість рубрик і розділів, у яких було представлено не тільки теоретичний, а й практичний матеріал, наприклад: звіти про стан початкових міських училищ у Петербурзі; розповіді про шкільні екскурсії, звіти про засідання просвітницьких товариств, відомості про діяльність благодійних об'єднань. Важливе місце в журналі

відводилося рецензіям на щойно надруковані книги, методичним рекомендаціям, огляду вітчизняних педагогічних журналів.

Схарактеризовано напрями просвітницької діяльності В. Сиповського, а саме: *громадський*, спрямований на активну діяльність стосовно підвищення культурного й освітнього рівня життя суспільства; *публіцистичний* – охоплював науково-дослідну діяльність задля внесення змін у виховний та навчальний процес; *редакторський* –діяльність у журналах «Женское Образование» (1876–1892 рр.) та «Образование» (1892–1895 рр.); *видавничий* – створення історичної літератури для дітей.

З'ясовано, що у просвітницькій роботі В. Сиповського важливою була його *редакторська* діяльність у журналах «Женское образование» (1876–1892 рр.) та «Образование» (1892–1895 рр.), присвячених питанням народної та жіночої освіти. Протягом 20 років освітньої діяльності він невпинно закликав суспільство до світла, боровся за ідею розумного навчання та гуманного, вільного виховання.

Проведене дослідження показало, що В. Сиповський як редактор вищезгаданих журналів порушував важливі питання жіночої та народної освіти: їх розвитку в Російській імперії, урядової політики щодо навчальних закладів, напрямів удосконалення середньої освіти, запровадження та поширення просвітництва серед народу, введення обов'язкового загального навчання, виховання дітей та юнацтва, умов життя і діяльності народних учителів, зближення сім'ї і школи.

За редакцією В. Сиповського на сторінках журналів «Женское образование» і «Образование» окрім статей, що стосуються жіночого питання, з'явилися статті загально-педагогічного характеру: «Обременение учащихся» (1887 р.), «Школьные вопросы. Экзамены или репетиции?» (1890 р.), «Школьные вопросы. О дисциплине в школе» (1890 р.), «Школьные вопросы. Чего недостает современной школе» (1890 р.), «Школьные вопросы. Чему и как учить?» (1890 р.), «Образование и школа» (1892 р.), «До чего доводит соревнование на экзаменах» (1892 р.), «Летние образовательные прогулки» (1892 р.), «Быть экзаменам или не быть?» (1892 р.), «Какое значение могут иметь публичные лекции» (1892 р.).

Досліджено, що *громадський* напрям просвітницької діяльності В. Сиповського був спрямований на підвищення культурного й освітнього рівня життя суспільства. З'ясовано, що В. Сиповський брав участь у засіданнях загальнопедагогічного відділу навчально-виховного комітету при Педагогічному музеї, заснованого з метою аналізу й поширення передових педагогічних поглядів та для впровадження у військові навчальні заклади посібників різного характеру; входив до складу ревізійної комісії в «Петербурском Комитете грамотности»; брав участь у засіданнях Педагогічного товариства з 1878 р., був обраний його секретарем; будучи інспектором Василеостровской гімназії, із допомогою головної наглядачки С. Красовської заснував при гімназії і очолив товариство допомоги нужденним ученицям.

Доведено, що *публіцистична* діяльність В. Сиповського була тісно пов'язана з науково-дослідною, що виявлялось у пошуку та збиранні цінних документів, рукописів та рідкісних стародруків та сприяло появі значної кількості історичних праць.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено цілісне історико-педагогічне дослідження педагогічної та науково-просвітницької спадщини Василя Дмитровича Сиповського в контексті розвитку вітчизняної освіти другої половини XIX ст. та з'ясовано актуальність його педагогічних ідей для модернізації освіти сучасної України. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і стали підставою для таких **висновків**:

1. Системне й комплексне вивчення історико-педагогічних досліджень дало змогу здійснити історіографічний огляд проблеми, що засвідчив відсутність узагальнених праць, присвячених педагогічній та науково-просвітницькій спадщині В. Сиповського. Історіографічний пошук дослідження охоплює часовий проміжок – другу половину XIX–XXI ст.: дорадянський, радянський періоди та сучасність. Упродовж окреслених етапів було зроблено спроби вивчити деякі аспекти творчої діяльності вченого; проаналізувати окремі його праці; розглянути роботу освітніх установ, у яких працював педагог; дослідити окремі педагогічні періодичні видання, редактором яких працював учений. Тривалий час ім'я В. Сиповського, як і багатьох інших освітніх діячів, було під забороною. Лише у роки незалежності України з'явилася низка праць із окремих аспектів діяльності педагога.

Історіографічний аналіз педагогічної персоналії В. Сиповського здійснено за чотирма хронологічними періодами його педагогічної та науково-просвітницької спадщини у вітчизняній науці: *перший етап* (1868–1895 рр.) – прижиттєва історіографія, *другий етап* (1895–1921 рр.) – історіографія дорадянського періоду, *третій етап* (1922–1990 рр.) – історіографія радянського періоду, *четвертий етап* (1991–2000-і рр.) – історіографія незалежної України.

У ході вивчення джерельної бази виявлено ряд матеріалів вітчизняних і зарубіжних архівів, що уможливили більш повне та всебічне дослідження життєвого шляху В. Сиповського, його творчої діяльності, загальнопедагогічних поглядів, освітньо-виховних ідей, наукової та просвітницької роботи.

2. Історико-педагогічний аналіз педагогічної та науково-просвітницької спадщини В. Сиповського дав змогу обґрунтувати періодизацію педагогічної та науково-просвітницької діяльності:

Перший період (1868–1871 рр.) – початок педагогічної та викладацької діяльності – формування особистості педагога, закінчення Санкт-Петербурзького університету, початок педагогічної діяльності у Другій Санкт-Петербурзькій гімназії, активна участь у педагогічних дискусіях з питань навчальних програм, викладання в Маріїнській жіночій гімназії та Ларинській гімназії, поява першої наукової праці «О преподавании истории в средних учебных заведениях» (1871 р.).

Другий період (1871–1874 рр.) – виховна та викладацька діяльність у Києві – робота у Колегії Павла Галагана, діяльність на посадах учителя, вихователя, бібліотекара та секретаря педагогічної ради, формування педагогічних поглядів, сумісництво у Київському Інституті шляхетних дівчат. Друк другої історичної праці «Значение Петра Великого в истории русской школы» (1872 р.), звільнення з роботи.

Третій період (1874–1885 рр.) – інспекторська діяльність – повернення до Санкт-Петербурга, діяльність на посаді інспектора у Василеостровській гімназії,

викладання у Патріотичному інституті, читання лекцій на Жіночих педагогічних курсах, активна участь у просвітницькому русі (член та секретар Педагогічного товариства). Початок редакторської діяльності в журналі «Женское Образование», поява статті, присвяченої питанню жіночої освіти «Положение у нас вопроса о высшем женском образовании» (1876 р.), друк загальнопедагогічних статей – «Учение и здоровье» (1876 р.), «О развитии дара слова у детей» (1876 р.), «Заметка об ученических сочинениях» (1878 р.), друк історичної праці «Куликовская битва» (1880 р.), поява фундаментальної праці «Родная Старина» **(**перший том (з IX до XIV ст.) – 1879 р., другий (з XIV до XVII ст.) – 1882 р., третій (XVII-е ст.) – 1884 р.**),** звільнення з Василеостровської гімназії.

Четвертий період (1885–1895) – діяльність на посаді директора – призначення директором Петербурзького училища глухонімих, закордонні відрядження, редакторська діяльність у журналі «Образование», друк статей – «Образование и школа» (1892 р.), «До чего доводит соревнование на экзаменах» (1892 р.), «Летние образовательные прогулки» (1892 р.), «Быть экзаменам или не быть?» (1892 р.), «Какое значение могут иметь публичные лекции» (1892 р.) та історичних праць – «Св. Равноапостольный князь Владимир и крещение Руси» (1888 р.), «История Древней Греции» (1891 р.), «Историческая библиотека для учащихся» (1891 р.), «Сократ и його время» (1894 р.), визнання на державному рівні, активна участь у просвітницьких товариствах та їх комісіях і комітетах.

3. Окреслено загальнопедагогічні погляди В. Сиповського, суть яких полягала у необхідності реорганізації навчальних закладів відповідно до потреб суспільства; підготовки високопрофесійного вчителя; гуманного ставлення до учнів; співпраці сім'ї та школи; обов'язкової освіти жінок; використання у навчально-виховному процесі зарубіжного досвіду; позитивного виховного впливу педагогічного колективу на своїх вихованців; запровадження в освітніх установах принципів природовідповідності та народності; використання у навчально-виховному процесі теоретично розроблених і науково обґрунтованих методів навчання.

Проаналізовано освітньо-виховні ідеї у педагогічній спадщині В. Сиповського, які знайшли висвітлення у його практичній діяльності і наукових публікаціях: виховувати розумну та допитливу особистість; гуманно ставитися до учнів (уникнення ворожнечі між учителями та учнями); розвивати вміння учнів самовдосконалюватися і прагути до самоосвіти; удосконалювати систему контролю учнівських знань (заміна екзаменів і письмових робіт репетиціями); створення сприятливих умов для навчання і праці вчителів (надання більшої свободи у викладанні, поліпшення матеріального становища, можливість кар'єрного зростання); надання більшої уваги вивченню рідної мови, історії, словесності, математики та природничих наук (видання доступних для розуміння підручників); тісне співробітництво сім'ї і школи; використання у практиці вітчизняної школи зарубіжного освітнього досвіду; естетичний та фізичний розвиток учнів; розроблення методики роботи з дітьми із вадами у фізичному розвитку; поєднання розумового і морального розвитку учнів.

4. У процесі аналізу розкрито наукові погляди вченого на викладання історії в школі, спрямоване на покращення процесу засвоєння учнями історичного матеріалу, застосування в процесі навчання збірників історичних статей, удосконалення

навчальних програм, уникнення «сухості» викладу історичного матеріалу в підручниках, використання у позакласному читанні ілюстрованих історичних творів, заохочення учнів до самостійного читання історичних романів та наукових статей, пробудження живого інтересу до вивчення не лише історії рідного краю, але й загальної історії.

Схарактеризовано напрями просвітницької діяльності В. Сиповського, а саме: *громадський*, спрямований на активну діяльність стосовно підвищення культурного й освітнього рівня життя суспільства (активна участь у діяльності «Петербурского Комитета грамотности», у навчально-виховному комітеті в Педагогічному музеї, у товаристві допомоги нужденним ученицям Василеостровскої гімназії); *публіцистичний* – охоплював науково-дослідну діяльність задля внесення змін у виховний та навчальний процес (публікація статей з актуальних проблем навчання і виховання, організації навчального процесу); *редакторський* –діяльність у журналах «Женское Образование» (1876–1892 рр.) та «Образование» (1892–1895 рр.) (редагування, відділ критики та хроніка); *видавничий* – створення історичної літератури для дітей (видання численних історичних праць: «Родная Старина» (з 1879 р.), «Куликовская битва» (1880 р.), «Св. Равноапостольный князь Владимир и крещение Руси» (1888 р.), «История Древней Греции» (1891 р.), «Сократ и його время» (1894 р.), «Священная История» (б. д.), «Краткие рассказы из истории Ветхого Завета» (б. д.) тощо.

Здійснене нами дослідження, однак, не вичерпує проблематики педагогічної і науково-просвітницької спадщини В. Сиповського. Подальшого вивчення потребують історіознавчі аспекти діяльності вченого. Перспективним напрямом наукового вивчення є його діяльність як історика, внесок у вивчення вітчизняної минувшини. Предметом окремої наукової праці може бути порівняльний аналіз педагогічних ідей В. Сиповського та інших вітчизняних або зарубіжних педагогів відповідної історичної доби, трансформація і втілення означених ідей в українській педагогіці.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

1. Хрипун Д. М. Бібліографія: педагогічна та науково-просвітницька спадщина В. Д. Сиповського / Дар'я Хрипун // Історико-педагогічний альманах. – 2015. – Вип. 2. – С. 53–59.

2. Хрипун Д. М. Особливості шкільної дисципліни в педагогічній творчості (доктрині) В. Сиповського / Дар'я Хрипун // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини / [ред. кол.: Безлюдний О. І. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. – Вип. 52. – С. 261–267.

3. Хрипун Д. М. Способи поліпшення навчання учнів у педагогічних переконаннях Василя Дмитровича Сиповського / Дар'я Хрипун // Зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол.: Безлюдний О. І. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. – Ч. 1 – С. 388–397.

4. Хрипун Д. М. Формування особистості вчителя у педагогічних працях В. Сиповського / Дар'я Хрипун // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи:

зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини / [ред. кол.: Безлюдний О. І. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. – Вип. 53. – С. 241–248.

5. Хрипун Д. М. Виховна та викладацька діяльність В. Д. Сиповського в Київській Колегії Павла Галагана (1871–1874 рр.) / Дар'я Хрипун // Науковий вісник Миколаївського нац. ун-ту імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / за ред. проф. Тетяни Степанової. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. – № 2 (53). – С. 202–206.

6. Хрипун Д. Н. Василий Дмитриевич Сиповский : биографический очерк / Д. Н. Хрипун // Азимут научных иследований: педагогика и психология. – 2014. – № 2 (7). – С. 87–89.

7. Хрипун Д. М. Історіографія і джерельна база дослідження педагогічної спадщини В. Д. Сиповського (1844–1895 рр.) / Д. М. Хрипун // Science Rise: Pedagogical Education : наук. журн. – 2016. – № 5 (1). – С. 58–61.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Хрипун Д. М. Гуманізація освіти за допомогою пізнавально-екскурсійних прогулянок / Д. М. Хрипун // Сб. публикаций Науч.-информ. центра «Знание» по материалам междунар. науч.-практ. конф. «Развитие науки в XXI веке» : сб. статей. – Днепропетровск : Научно-информационный центр «Знание», 2015. – С. 170–172.

9. Хрипун Д. Н. Проблемы обучения глухих детей / Д. Н. Хрипун // Сб. публикаций Московского науч. центра психологии и педагогики по материалам междунар. науч.-практ. конф. «Актуальные проблемы психологии и педагогики в современном мире» : сб. статей. – М. : Московский научный центр психологии и педагогики, 2015. – С. 112–115.

10. Хрипун Д. М. Внесок В. Д. Сиповського в розвиток Санкт-Петербурського училища глухонімих / Д. М. Хрипун // Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти, особистості, навчальна література, листування : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / Київський ун-т ім. Б. Грінченка, НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України, Державна наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського, Благодійний фонд сприяння розвитку освіти ім. Б. Грінченка; ред.кол.: О. В. Сухомлинська, Л. Л. Хоружа, В. В. Прошкін. – К. : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – С. 283–291.

11. Хрипун Д. М. «Родная Старина» – фундаментальна праця В. Сиповського / Д. М. Хрипун // Проблеми та перспективи розвитку освіти : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. – Херсон : ВД «Гельветика», 2016. – С. 30–33.

12. Хрипун Д. М. Актуальність інноваційних думок В. Сиповського щодо вивчення гуманітарних дисциплін на сучасному етапі / Д. М. Хрипун // Зб. центру наук. публікацій «Велес» за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми розвитку світової науки» : зб. статей. – К. : Центр наукових публікацій, 2016. – Ч. 1. – С. 81–84.

13. Хрипун Д. М. Актуальність поглядів В. Сиповського на сучасний розвиток освіти / Д. М. Хрипун // Зб. матеріалів II Всеукр. наук.-прак. конф. молодих учених «Сучасні тенденції у розвитку науки та освіти». – Кам'янець–Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2016. – С. 178–181.

14. Хрипун Д. Н. Национальное воспитание школьников через улучшение преподавания отечественной истории за мыслями В. Сиповского / Д. Н. Хрипун // Педагогика и психология: актуальные проблемы исследований на современном этапе : сб. материалов 10-й междунар. науч.-практ. конф. – Махачкала : ООО «Апробация», 2016. – С. 43–45.

15. Хрипун Д. Н. Редакторкая деятельность В. Сиповского как путь к просвещению / Д. Н. Хрипун // Европейский союз ученых. – 2016. – № 3 (24), ч. 2. – С. 151–152.

АНОТАЦІЇ

Хрипун Д. М. Педагогічна і науково-просвітницька спадщина Василя Дмитровича Сиповського (1844–1895 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2017.

У дисертації здійснено цілісне дослідження педагогічної та науково-просвітницької спадщини Василя Дмитровича Сиповського (1844–1895) – педагога, науковця, просвітника, редактора, видавця, вченого і активного громадського діяча.

Визначено і проаналізовано основні періоди життєдіяльності ученого: 1) 1868–1871 р.р. – початок педагогічної та викладацької діяльності; 2) 1871–1874 р.р. – виховна та викладацька діяльність у Київській Колегії Павла Галагана; 3) 1874–1885 р.р. – повернення до Санкт-Петербурга та інспекторська діяльність у Василеостровській гімназії; 4) 1885–1895 р.р. – перебування на посаді директора Санкт-Петербурзького училища глухонімих.

Схарактеризовано зміст і спрямованість наукової та просвітницької спадщини В. Сиповського; визначено роль просвітника у розвитку жіночої освіти; розкрито загальнопедагогічні погляди В. Сиповського та висвітлено особливості його методики викладання історії у школі.

Ключові слова: В. Сиповський, педагогічна та науково-просвітницька спадщина, жіноча освіта, «Женское Образование» (1876–1892) та «Образование» (1892–1895), викладання історії.

Хрипун Д. Н. Педагогическое и научно-просветительское наследие Василия Дмитриевича Сиповского (1844–1895 гг). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины. – Умань, 2017.

В диссертации осуществлено целостное исследование педагогического и научно-просветительского наследия Василия Дмитриевича Сиповского (1844–1895) – педагога, просветителя, редактора и издателя, ученого и активного общественного деятеля.

Определены и проанализированы основные периоды жизнедеятельности ученого: 1) 1868–1871 гг. – начало педагогической и преподавательской деятельности; 2) 1871–1874 гг. – воспитательная и преподавательская деятельность в Киевской Коллегии Павла Галагана; 3) 1874–1885 гг. – возвращение в Санкт-Петербург и инспекторская деятельность в Василеостровской гимназии; 4) 1885–

1895 гг. – пребывание на посту директора Санкт-Петербургского училища глухонемых.

Дана характеристика содержания и направленности научного и просветительского наследия В. Сиповского; определена роль просветителя в развитии женского образования; раскрыты общепедагогические взгляды В. Сиповского, освещены особенности его методики преподавания истории в школе.

Ключевые слова: В. Сиповский, педагогическое и научно-просветительское наследие, женское образование, «Женское Образование» (1876–1892) и «Образование» (1892–1895), преподавание истории.

Khrypun D. M. Pedagogical and scientific and educational heritage of Sypovskiy Vasil Dmitriievich (1844–1895). – The manuscript.

Thesis Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01 – general pedagogy and the history of pedagogy. – Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. – Uman, 2017.

The thesis presents a holistic pedagogical research of scientific and educational heritage of Sypovskiy Vasil Dmitriievich (1844–1895), who was a prominent teacher, scientist and educator, editor and publisher, a scientist and an active public figure.

The systematic and comprehensive study of historical and educational research provided the qualitative historiographical review of the problems, which were proved by that there were not generalized works devoted to V. D. Sypovskyi educational, scientific and educational heritage. Historiographical analysis of pedagogical personality of V. D. Sypovskoho was made in accordance to four chronological periods of his pedagogical, scientific and education heritage in Ukrainian science: the first stage (1868–1895 biennium.) – the lifetime historiography, the second phase (1895–1921) – the historiography of the pre-Soviet period, the third phase (1922–1990) – the Historiography of the Soviet period, the fourth stage (1991–2000) – The historiography of the independent Ukraine.

For defined phases attempt was made to examine some aspects of scientific creativity; analyze some of its work; consider the work of educational institutions, which worked a teacher; explore some pedagogical periodicals, whose editor was working scientist. For a long time the name of V.D. Sypovskiy, like the many others educational leaders, was banned. Only in the years of the independence Ukraine there have appeared a number of works on certain aspects of the teacher. During the study of the identified number of sources and material of Ukrainian and foreign archives, enabling more complete and comprehensive study of the life path V. D. Sypovskoho, his creative activity, general attitudes, pedagogical and educational ideas, research and scientific work.

The main periods of life scientists are defined and analyzed: 1) (1868–1871) – the beginning of educational and teaching; 2) (1871–1874) – educational and teaching activities in Kyiv Collegium Pavel Galagan; 3) (1874–1885) – the return to St. Petersburg and inspection activities Vasileostrovsky school; 4) (1885–1895) – the tenure as director of the St. Petersburg School of Deaf.

The general pedagogical views of Vasil Sypovskiy, which consisted of the need for the reorganization of schools according to the needs of the society; training of highly qualified teachers; humanities treatment to students; cooperation between family and

school; the compulsory education of women; the international experience use in the educational process; positive nurturing teaching staff for their pupils; implementation in educational institutions and nature based principles of nationality; use in the educational process theoretically developed and scientifically based methods.

The author analyzed the educational and educational ideas in teaching legacy V. D. Sypovskiy, which cover the practice and scientific publications activity of the teacher: to educate intelligent and inquisitive personality; humanely treat to students (avoiding discord between teachers and students); to develop and cultivate the ability of students to self-improving; to improve student knowledge control system (replacing exams and written work rehearsals); to create favorable conditions for learning and for teachers (providing greater freedom in teaching, improving financial position, the possibility of career growth); to greater attention to studying the native language, history, literature, mathematics and science (publication of textbooks available for understanding); to make cooperation of family and school more close; to use in the practice of the national school the foreign educational experience; to implement the aesthetic and physical development of pupils; to develop methods of working with children with disabilities in physical development; to combine mental and moral development of students.

In an analysis the author reveals the scientific views of scientist on the history of teaching in schools aimed at improving the process of assimilation by students of historical material, the use in learning collections of historical items, improving curricula, to avoid «dry» presentation of historical material in the textbooks used in school reading illustrated history works, encouraging students to independent reading historical novels and scientific papers, awakening interest in the study of living not only local history but universal history.

The author also determined areas of society activity V. D. Sypovskoho, namely the public, aimed at active work on improving cultural and educational level of society (active part in the activities «Petersburg Committee of intelligence» [Peterburskoho Komyteta hramotnosty] in the educational committee at the Pedagogical Museum; publicist – covering research and development to changes in educational and training process (publication of articles on topical issues of training and education, the educational process); – editorial work in the journal «Women Education» [Zhenskoe Obrazovanye] (1876–1892) and «Education» [Osvita] (1892–1895 the bienning) – (editing department of criticism and Chronicle) Publishing – creating of the historical fiction for children (published numerous historical works: «The old Antiquities» [Rodnaya Starina] (1879). «Kulikova Battle» [Kulykovskaya Bytva] (1880), «St. Knyaz Vladimir and Rus' Christianity» [St. Ravnoapostolniy Knyaz Vladimir and kreschenye Rusi» (1888) «Aisiant Grees History» [Ystoryya Drevney Hretsyy] (1891), «Socrates and his Time» [Sokrat I ego vremia] (1894), «Saint history» [Svyaschennaya Istoryya] (b. d.), «The short stories from OldTestament» [Kratkye rasskazy iz istorii Vethogo Zaveta» (b. d.) and others.

Keywords: V. D. Sypovskiy pedagogical, scientific and educational heritage, womenɔs education, «Women Education» [Zhenskoe Obrazovanye] (1876–1892) and «Education» [Osvita] (1892–1895 the bienning), the teaching of history.

Підписано до друку 13.02.2017 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 21.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua